

มาตรฐานทางจริยธรรม : กลไกใหม่ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560

ยอดชาย วิถีพานิช
วิทยากรชำนาญการพิเศษ
กลุ่มงานบริการวิชาการ 1 สำนักวิชาการ

จริยธรรมนับว่าเป็นพื้นฐานที่สำคัญของทุกคนและทุกวิชาชีพ หากบุคคลใดหรือวิชาชีพใดไม่มีจริยธรรมเป็นหลักยึดเบื้องต้นแล้ว ยากที่จะก้าวไปสู่ความสำเร็จแห่งตนและแห่งวิชาชีพนั้น ๆ ที่ยิ่งกว่านั้นก็คือการขาดจริยธรรมทั้งในส่วนบุคคลและในวิชาชีพ อาจมีผลร้ายต่อตนเอง สังคมและวงการวิชาชีพในอนาคตได้อีกด้วย ดังจะพบเห็นได้จากการเกิดวิกฤติศรัทธาในวิชาชีพหลายแขนงในปัจจุบัน ทั้งวงการวิชาชีพครู แพทย์ ตำรวจ ทหาร นักการเมือง ฯลฯ นอกจากนี้ ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550 สมัยพลเอก สุรยุทธ์ จุลานนท์ เป็นนายกรัฐมนตรี ลงวันที่ 13 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 ซึ่งได้ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2550 ยังได้ให้ความหมายของจริยธรรม ไว้ว่า

“จริยธรรม” หมายความว่า กรอบหรือแนวทางอันดีงามที่พึงปฏิบัติ ซึ่งกำหนดไว้สำหรับสังคม เพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยงดงาม ความสงบร่มเย็นเป็นสุข ความรักสามัคคี ความอบอุ่น มั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต

นางสาวกิตติยา โสภณโกโคย (2553) นักวิชาการจากสำนักงานผู้ตรวจการแผ่นดิน ยังได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม ซึ่งก็คือ กฎเกณฑ์ ความประพฤติของมนุษย์ ซึ่งเกิดขึ้นจากธรรมชาติของมนุษย์เอง ความเป็นผู้มีปรีชาญาณ (ปัญญาและเหตุผล) ทำให้มนุษย์มีมโนธรรม รู้จักแยกแยะความถูก ผิด ควร ไม่ควร โดยจริยธรรมมีลักษณะ 4 ประการ คือ (“คุณธรรม” “จริยธรรม” และการดำรงอยู่กับสังคมประชาธิปไตย (ความหมาย และแนวคิดเชิงทฤษฎี), 2553)

1. การตัดสินใจทางจริยธรรม (Moral Judgement) บุคคลจะมีหลักการของตนเอง เพื่อตัดสินใจการกระทำของผู้อื่น
2. หลักการของจริยธรรมและการตัดสินใจเป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในตัวบุคคลก่อนที่จะปฏิบัติกรต่าง ๆ ลงไป
3. หลักการทางจริยธรรมเป็นหลักการสากลที่บุคคลใช้ตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่าง ๆ
4. ทักษะเกี่ยวกับจริยธรรมได้มาจากความคิดของบุคคลหรืออุดมคติของสังคมจนเกิดเป็นทัศนคติในการดำรงชีวิตของตน และของสังคมที่ตนอาศัยอยู่

เมื่อก้าวถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2550 ได้บัญญัติเกี่ยวกับมาตรฐานทางจริยธรรมไว้ในมาตรา 279-280 ไว้ว่า มาตรฐานทางจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการ หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐแต่ละประเภท ให้เป็นไปตามประมวลจริยธรรมที่กำหนดขึ้น ซึ่ง

มาตรฐานทางจริยธรรมจะต้องมีกลไกและระบบในการดำเนินงาน เพื่อให้การบังคับใช้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งกำหนดขั้นตอนการลงโทษตามความร้ายแรงแห่งการกระทำ การฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรม ให้ถือว่าเป็นการกระทำผิดทางวินัย ในกรณีที่ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตาม ให้ผู้ตรวจการแผ่นดินรายงานต่อรัฐสภา คณะรัฐมนตรี หรือสภาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้อง แล้วแต่กรณี และหากเป็นการกระทำผิดร้ายแรงให้ส่งเรื่องให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติพิจารณาดำเนินการ โดยให้ถือเป็นเหตุที่จะถูกถอดถอนจากตำแหน่งตามมาตรา 270

การพิจารณา สรรหา กลั่นกรอง หรือแต่งตั้งบุคคลใด เข้าสู่ตำแหน่งที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ในการใช้อำนาจรัฐ รวมทั้งการโยกย้าย การเลื่อนตำแหน่ง การเลื่อนเงินเดือน และการลงโทษบุคคลนั้น จะต้องเป็นไปตามระบบคุณธรรมและคำนึงถึงพฤติกรรมการทางจริยธรรมของบุคคลดังกล่าวด้วย และเพื่อประโยชน์ในการดำเนินการ ให้ผู้ตรวจการแผ่นดินมีอำนาจหน้าที่เสนอแนะหรือให้คำแนะนำในการจัดทำหรือปรับปรุงประมวลจริยธรรม ตามมาตรา 279 วรรคหนึ่ง และส่งเสริมให้ผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่ของรัฐ มีจิตสำนึกในด้านจริยธรรม รวมทั้งมีหน้าที่รายงานการกระทำที่มีการฝ่าฝืนประมวลจริยธรรม เพื่อให้ผู้ที่รับผิดชอบในการบังคับการให้เป็นไปตามประมวลจริยธรรมตามมาตรา 279 วรรคสาม ในกรณีที่มีการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมมีลักษณะร้ายแรงหรือมีเหตุอันควรเชื่อได้ว่าการดำเนินการของผู้รับผิดชอบจะไม่ใช่ไปด้วยความเป็นธรรม ผู้ตรวจการแผ่นดินจะไต่สวนและเปิดเผยผลการไต่สวนต่อสาธารณะก็ได้

ต่อมารัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 ได้กำหนดให้มี “มาตรฐานทางจริยธรรม” ซึ่งเป็นกลไกใหม่อย่างหนึ่งที่โดดเด่นในขณะนี้ และได้กำหนดหลักการและกรอบระยะเวลาที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยกำหนดให้ศาลรัฐธรรมนูญกับองค์กรอิสระร่วมกันกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมขึ้นภายใน 1 ปี นับตั้งแต่วันประกาศใช้รัฐธรรมนูญ หากดำเนินการไม่เสร็จภายในระยะเวลาดังกล่าว ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญและผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระจะต้องพ้นจากตำแหน่งไป โดยให้ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญและผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระที่ได้รับแต่งตั้งเข้ามาใหม่ดำเนินการจัดทำมาตรฐานทางจริยธรรมให้แล้วเสร็จภายใน 1 ปี นับแต่วันที่เข้ารับหน้าที่ สำหรับผู้ที่ฝ่าฝืนมาตรฐานทางจริยธรรม จะถูกสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริตแห่งชาติ (ป.ป.ช.) สอบสวน หากเห็นว่ามีความผิดก็จะเสนอต่อศาลฎีกา หากมีคำพิพากษาว่าผิดจริง ต้องพ้นจากตำแหน่งและอาจถูกเพิกถอนสิทธิรับเลือกตั้งไม่เกิน 10 ปีอีกด้วย

ในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560 มีกลไกปราบปรามการทุจริตในหลายระดับตั้งแต่การเข้าสู่อำนาจทางการเมือง และกระบวนการตรวจสอบและการลงโทษเมื่อเข้าสู่อำนาจ ซึ่งอำนาจตรวจสอบและกำหนดขั้นตอนการลงโทษเหล่านี้เป็นอำนาจหน้าที่ของศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระเป็นหลัก โดยมีหนึ่งในเครื่องมือที่สำคัญ คือ “มาตรฐานทางจริยธรรม” นั่นเอง

เจตนารมณ์ของแนวคิดนี้ในรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นหนึ่งในปัญหาของประเทศไทย ก่อนรัฐประหารใน พ.ศ. 2557 คือปัญหาการขาดจริยธรรม จนเป็นเหตุให้มีผู้ทุจริตฉ้อฉล ขาดความตระหนัก

สำนักรับผิดชอบต่อประเทศชาติและประชาชน จนทำให้การบังคับใช้กฎหมายไม่เป็นผล ซึ่งจำเป็นต้องเสริมสร้างความเข้มแข็งของระบบคุณธรรมและจริยธรรมขึ้นมา ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงกำหนดแนวทางดังกล่าวไว้ในมาตรา 76 ว่า ให้รัฐพัฒนาการบริหารราชการแผ่นดินทุกส่วนเป็นไปตามหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และในวรรคสามที่ว่า “รัฐพึงจัดให้มีมาตรฐานทางจริยธรรม เพื่อให้หน่วยงานของรัฐใช้เป็นหลักในการกำหนดประมวลจริยธรรมสำหรับเจ้าหน้าที่ของรัฐในหน่วยงานนั้น ๆ ซึ่งต้องไม่ต่ำกว่ามาตรฐานทางจริยธรรมดังกล่าว”

นอกจากนี้ ในมาตรา 219 ของรัฐธรรมนูญฉบับนี้ กำหนดให้ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระเป็นผู้กำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมขึ้นบังคับใช้ ซึ่งในการจัดทำต้องรับฟังความคิดเห็นของสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และคณะรัฐมนตรี โดยเนื้อหาต้องระบุให้ชัดเจนว่าการฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมใดมีลักษณะร้ายแรง ซึ่งมาตรฐานทางจริยธรรมบังคับใช้กับตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ ผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ ผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินและหัวหน้าหน่วยงานธุรการของศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ รวมทั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และคณะรัฐมนตรีด้วย ทั้งนี้ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร สมาชิกวุฒิสภา และคณะรัฐมนตรีก็สามารถออกมาตรฐานทางจริยธรรมเพิ่มขึ้นได้ตามความเหมาะสมกับการปฏิบัติหน้าที่ของตน แต่ต้องไม่ขัดแย้งกับมาตรฐานทางจริยธรรมที่ศาลรัฐธรรมนูญกับองค์กรอิสระกำหนด และเมื่อประกาศในราชกิจจานุเบกษาแล้วให้ใช้บังคับได้ ทั้งนี้ มาตรฐานทางจริยธรรมดังกล่าวต้องครอบคลุมถึงการรักษาเกียรติภูมิและผลประโยชน์ของชาติ

ที่มา : <https://ilaw.or.th/node/4204>

จากแผนภาพด้านบน ในส่วนของการฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรม ในมาตรา 234 กำหนดให้คณะกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริต (ป.ป.ช.) มีอำนาจหน้าที่ ใต้สวน และมีความเห็น หากมีการกล่าวหาว่าผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ และผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ ฝ่าฝืนหรือไม่ปฏิบัติตามมาตรฐานทางจริยธรรมอย่างร้ายแรงตามที่ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ กำหนด ส่วนขั้นตอนการดำเนินการของ ป.ป.ช. ถูกระบุไว้ใน มาตรา 235 คือ ให้ ป.ป.ช. ใต้สวนข้อเท็จจริง และหากข้อสรุปเป็นเสียงที่ได้ไม่น้อยกว่ากึ่งหนึ่งของกรรมการทั้งหมด จึงเสนอต่อศาลฎีกา เมื่อศาลฎีกา รับฟ้อง ผู้ถูกกล่าวหาต้องหยุดปฏิบัติหน้าที่ และหากผู้ถูกกล่าวหาถูกคำพิพากษาว่ามีความผิดจริง ต้องพ้นจากตำแหน่ง และอาจถูกเพิกถอนสิทธิรับเลือกตั้งไม่เกิน 10 ปีได้อีกด้วย

สำหรับกรณีการให้ศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรม แม้จะต้องรับฟัง ความเห็นจากสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และคณะรัฐมนตรีด้วยก็ตาม แต่นายพรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย จากคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ตั้งข้อสังเกตในกรณีดังกล่าวไว้สรุปได้ว่า รัฐธรรมนูญฉบับนี้ให้ ทั้งสองหน่วยงานร่วมกันสร้างมาตรฐานทางจริยธรรมขึ้นมา แต่จะเป็นประเด็นตรงที่ว่าให้ใช้บังคับกับตนเอง พร้อม ทั้งใช้บังคับกับฝ่ายการเมืองทั้งสภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และคณะรัฐมนตรี ตรงนี้สะท้อนว่าทั้งสองหน่วยงาน ค่อนข้างมีอำนาจมาก โดยอาจมีมุมมองว่าทั้งสองหน่วยงานนี้มีความเป็นกลางทางการเมือง แต่อาจมีปัญหาในเชิงหลักการที่ว่ามีลักษณะเป็นการขัดกันของผลประโยชน์หรือไม่ เพราะมีการกำหนดเองใช้เอง ที่สำคัญคือ ศาลรัฐธรรมนูญเป็นผู้ออกกฎหมายเอง และไปใช้ในการตัดสินเองกรณีการถอดถอน ตรงนี้จะอธิบายในเชิง หลักการได้เช่นไร

อีกประเด็นที่น่าสนใจคือ การจัดทำมาตรฐานจริยธรรมในแง่การรับฟังความคิดเห็น ในที่นี้จะมีการรับฟัง หรือจะให้มีส่วนร่วมเล็กน้อยเพียงใดนั้น ต้องคำนึงว่าการวางมาตรฐานจริยธรรมเป็นเรื่องการเมืองโดยสภาพ เมื่อจะกำหนดเพื่อไปบังคับใช้กับฝ่ายการเมืองโดยศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ ซึ่งมีได้เชี่ยวชาญ ด้านการเมืองโดยเฉพาะ จึงต้องรับฟังฝ่ายการเมืองในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ในรัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงระบุว่าต้องรับฟัง ความคิดเห็นของฝ่ายการเมือง แต่คำถามคือถ้านักการเมืองเสนอความคิดเห็นใด ๆ ไปแล้วไปขัดแย้งกับ สองหน่วยงานข้างต้น ความคิดเห็นเหล่านั้นจะถูกบรรจุลงในมาตรฐานทางจริยธรรมมากน้อยเพียงใด ตามหลักวิชาการ ประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม หรือ Participatory Democracy ที่เปิดให้ทุกฝ่ายแสดงความคิดเห็นจะเพียงพอ ไหม หรือจะใช้หลักการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือที่เรียกว่า Deliberative Democracy คือ ทุกคนพูด มาแล้วต้องรับฟังความคิดเห็นเพื่อนำไปผนวกรวมกันในกฎหมายทางจริยธรรม ในมุมมองส่วนตัวของ นายพรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย เห็นว่าควรใช้แบบ Deliberative Democracy มากกว่า (ถามตรง-ตอบตรง พรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย กับ ธน. ฉบับมีชัย, 2559)

นอกจากนี้ นางสาวสมลักษณ์ จัดกระบวนพล อดีตกรรมการป้องกันและปราบปรามการทุจริต แห่งชาติ (ป.ป.ช.) ได้ให้ความคิดเห็นสนับสนุนการจัดทำมาตรฐานทางจริยธรรมไว้อย่างน่าสนใจ สรุปใจความ สำคัญได้ว่า ประเด็นเรื่องจริยธรรมถือเป็นประเด็นสำคัญ มีการพูดกันมานานแล้ว และก็มีกำหนด มาตรฐานทางจริยธรรมของผู้ดำรงตำแหน่งทางการเมือง ข้าราชการ และเจ้าหน้าที่รัฐ ไว้ในรัฐธรรมนูญปี 2550 มาตรา 279 ขณะที่รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ก็มีการกำหนดไว้ชัดเจนในมาตรา 219 ว่าให้ศาลรัฐธรรมนูญ

และองค์กรอิสระร่วมกันกำหนดมาตรฐานทางจริยธรรมขึ้นใช้บังคับแก่ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ ผู้ดำรงตำแหน่งในองค์กรอิสระ รวมทั้งผู้ว่าการตรวจเงินแผ่นดินและหัวหน้าหน่วยงานธุรการของศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระ แต่รัฐธรรมนูญฉบับนี้จะมีความแตกต่างจากรัฐธรรมนูญปี 2550 เนื่องจากมีการกำหนดผู้จัดทำไว้และกรอบเวลาดำเนินการจัดทำไว้อย่างชัดเจน ขณะที่รัฐธรรมนูญปี 2550 ไม่ได้บอกว่ให้ใครเป็นคนทำจึงตีความว่าเป็นต่างคนต่างทำ ดังนั้น เมื่อมีการกำหนดผู้จัดทำไว้ชัดเจนก็ต้องดำเนินการเพื่อบังคับแก่ตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ ผู้ดำรงตำแหน่งองค์กรอิสระ รวมทั้งหัวหน้าหน่วยงานธุรการของแต่ละองค์กรด้วย ส่วนจะกำหนดแบบใดให้ครอบคลุมถึงการรักษาเกียรติภูมิและผลประโยชน์ของชาติตามที่ระบุไว้ในเนื้อหาของมาตรานี้นั้นก็คงต้องไปดูอำนาจหน้าที่ของแต่ละองค์กรว่าเป็นอย่างไร เมื่อกำหนดหน้าที่ไว้อย่างไรก็ต้องปฏิบัติเพื่อให้เป็นไปตามอำนาจหน้าที่นั้น จะไปกระทำการนอกอำนาจหน้าที่ไม่ได้ และแม้กระทำการในอำนาจหน้าที่แล้วก็ต้องกระทำด้วยความสุจริต เทียงธรรม กล้าหาญ ปราศจากอคติทั้งปวง ไม่เกรงกลัวต่ออำนาจใด ๆ

นอกจากนี้ มาตรา 219 ยังกำหนดด้วยว่าการจัดทำมาตรฐานทางจริยธรรมให้รับฟังความคิดเห็นของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) สมาชิกวุฒิสภา (ส.ว.) และคณะรัฐมนตรี (ครม.) รวมทั้งใช้บังคับแก่สภาผู้แทนราษฎร วุฒิสภา และคณะรัฐมนตรีด้วย เนื่องจากหน่วยงานทั้งหมดมีความเกี่ยวข้องและเชื่อมโยงกัน ซึ่งการกำหนดแบบนี้ถือว่ามีส่วนดีเพราะทำให้มีความชัดเจนขึ้น มีการกำหนดผู้จัดทำและกรอบเวลาดำเนินการที่ชัดเจนแน่นอน เพราะบางหน่วยงานในอดีตที่ผ่านมาไม่ได้มีการกำหนดประมวลจริยธรรม ทั้งนี้ ประเด็นนี้ถือว่ามีความสำคัญ โดยรัฐธรรมนูญปี 2550 เขียนกำหนดว่าถ้าหากมีการละเมิดหรือฝ่าฝืนจริยธรรม บทลงโทษคือถูกถอดถอนออกจากตำแหน่งตามมาตรา 270 อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการกำหนดมาตรฐานจริยธรรมได้อย่างไรแต่ก็มองว่าตัวบุคคลนั้นสำคัญที่สุด ดังนั้น ควรกำหนดโทษไว้ให้ชัดเจนว่าถ้าละเมิดจริยธรรมลักษณะแบบนี้จะผิดวินัยอย่างไรด้วย (วิพากษ์บรรทัดฐาน-จริยธรรม “องค์กรอิสระ”, 2559)

บทสรุปและข้อเสนอแนะของผู้ศึกษา

มาตรฐานทางจริยธรรม เป็นสิ่งที่ถือเป็นหลักสำหรับกำหนดสภาพคุณงามความดี และข้อประพฤติปฏิบัติหรือศีลธรรมที่สอดคล้องกับความถูกต้องดีงามของหน่วยงานนั้น ๆ การจัดทำมาตรฐานทางคุณธรรมและจริยธรรม ที่จะบังเกิดผลสำเร็จที่แท้จริงนั้น จะเห็นได้ว่า มิใช่จัดทำขึ้นเป็นเพียงข้อพึงประพฤติปฏิบัติในแผ่นกระดาษเท่านั้น แต่ต้องมีมาตรการผลักดันให้บังเกิดผลในทางปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรมด้วย ในขณะที่เดียวกันผู้ศึกษามีความคิดเห็นสอดคล้องกับแนวคิดของนายพรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย ที่ว่า ควรจะใช้หลักการประชาธิปไตยแบบปรึกษาหารือ หรือ Deliberative Democracy คือ ทุกคนที่ให้ความเห็นมาแล้วต้องรับฟังความคิดเห็นนั้น ๆ เพื่อนำไปตกผลึกรวมกันเป็นกฎเกณฑ์ทางจริยธรรม เพราะถ้าเพียงแต่รับฟังความคิดเห็นไปแล้วแต่ไม่ได้นำไปใช้จริง ก็ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นกระบวนการประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วมโดยสมบูรณ์ ซึ่งขณะนี้ประเทศไทยอยู่ระหว่างการร่างมาตรฐานทางจริยธรรม และมาตรฐานทางจริยธรรมนี้จะเป็นกลไกหนึ่งที่ใช้ต่อสู้กับปัญหาการทุจริตประพฤติมิชอบของภาครัฐ โดยสิ่งสำคัญอยู่ที่ทุกฝ่ายต้องร่วมมือกันอย่างจริงจังและบังคับใช้มาตรฐานทางจริยธรรมฉบับนี้ให้เป็นรูปธรรม ร่วมกับการสร้างวัฒนธรรมการเคารพต่อกฎหมายบ้านเมืองของทุกภาคส่วน

บรรณานุกรม

- กิตติยา โสภณโกไคย. (2553). "คุณธรรม" "จริยธรรม" และการดำรงอยู่กับสังคมประชาธิปไตย (ความหมาย และแนวคิดเชิงทฤษฎี). สืบค้น 14 กันยายน 2560.
จาก <http://www.ombudsman.go.th/10/ethical/ethical0.pdf>
- ถามตรง-ตอบตรง พรสันต์ เลี้ยงบุญเลิศชัย กับ รธน. ฉบับมีชัย. (15 กุมภาพันธ์ 2559). ข่าวสด, สืบค้น 1 สิงหาคม 2560. จาก <https://www.khaosod.co.th>
- “ระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2550” (25 กรกฎาคม 2550). **ราชกิจจานุเบกษา**, เล่ม 124 ตอนพิเศษ 88 ง, น. 1.
- วิพากษ์บรรทัดฐาน-จริยธรรม “องค์กรอิสระ”. (15 กันยายน 2559). **มติชน**, สืบค้น 1 สิงหาคม 2560.
จาก <https://www.matichon.co.th/news/286823>
- สรุปร่างรัฐธรรมนูญ: สร้างมาตรฐานจริยธรรม ควบคุมฝ่ายการเมือง. (20 กรกฎาคม 2559). สืบค้น 1 สิงหาคม 2560. จาก <https://ilaw.or.th/node/4204>
- สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. (2560). **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560**. กรุงเทพฯ: สำนักการพิมพ์.